

Sygn. akt II CSK 280/06

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 grudnia 2006 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Helena Ciepla (przewodniczący)

SSN Maria Grzelka (sprawozdawca)

SSN Grzegorz Misiurek

w sprawie z powództwa M. R.
przeciwko Skarbowi Państwa - Aresztowi Śledczemu w Ł.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 12 grudnia 2006 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 23 stycznia 2006 r.,

- I. uchyla zaskarżony wyrok w punktach 1 i 2 (pierwszym i drugim) w części dotyczącej kwoty 75.000,- (siedemdziesiąt pięć tysięcy) złotych z tytułu zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych oraz w punkcie 3 (trzecim) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego,**
- II. oddała skargę kasacyjną w pozostałej części.**

Uzasadnienie

Powód domagał się od Skarbu Państwa – Aresztu Śledczego kwoty 75.000,- złotych tytułem zadośćuczynienia za bezprawne naruszenie dóbr osobistych oraz kwoty 75.000,- złotych tytułem zadośćuczynienia za rozstrój zdrowia w związku z umieszczaniem go przez administrację Zakładu Karnego w celach, w których pozostali osadzeni palili tytoń. Sąd Okręgowy w Ł. wyrokiem z dnia 20 czerwca 2005 r. uwzględnił powództwo w kwocie 2.500,- złotych zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych a w pozostałej części powództwo oddalił. Ustalił, że w okresie od kwietnia 2002 r. do sierpnia 2003 r. powód odbywał karę pozbawienia wolności w celach przeznaczonych dla osadzonych palących mimo, że w chwili przyjęcia do zakładu karnego oświadczył, że jest osobą niepalącą, a następnie wielokrotnie zgłaszał funkcjonariuszom służby więziennej prośby o przeniesienie do celi dla osób niepalących. Składał też skargi na piśmie, którym jednak nie nadawano biegu. Dopiero w sierpniu 2003 r. gdy powód samowolnie i demonstracyjnie zabrał swoje rzeczy i opuścił zajmowaną celę został przeniesiony do celi pojedynczej, a następnie do celi dla osób niepalących.

Mając na uwadze rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 1996 r. w sprawie określenia zasad dopuszczalności używania wyrobów tytoniowych w obiektach zamkniętych podlegających Ministrowi Sprawiedliwości (Dz.U. nr 140 poz. 658 ze zm.) wydane na podstawie art. 5 ust. 3 ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz.U. nr 10 z 1996 r., poz. 55 ze zm.) Sąd Okręgowy uznał, że zachowanie pozwanego było bezprawne, ponieważ wymienione przepisy nakazywały umieszczanie osadzonych niepalących w wydzielonych celach. Sąd pierwszej instancji ustalił ponadto, że osadzeni mogli zgłaszać skargi zarówno na piśmie jak i ustnie przy czym w tym ostatnim przypadku wychowawca powinien sporządzić protokół i przekazać go dyrektorowi Aresztu. Zdaniem Sądu Okręgowego, przebywanie wśród osób palących nie wywołało u powoda trwałego uszczerbku na zdrowiu ani rozstroju zdrowia w postaci schorzeń fizycznych, natomiast naraziło go na utratę zdrowia i spowodowało

dyskomfort psychiczny wynikający z konieczności wdychania dymu tytoniowego oraz towarzyszące temu subiektywne odczuwanie przez powoda różnych dolegliwości somatycznych (ból głowy, kaszel, rozdrażnienie) wiązanych przez niego z faktem długotrwałego przebywania w pomieszczeniach z zanieczyszczonym powietrzem. W ten sposób doszło do bezprawnego naruszenia dobra osobistego powoda jakim jest jego zdrowie. Powód miał prawo do życia w środowisku wolnym od zanieczyszczeń także przebywając w zamkniętym zakładzie i to tym bardziej, że obowiązujące przepisy wyraźnie określały sposób realizacji tego prawa przez pozwanego, sam zaś powód poddany reżimowi zakładu karnego nie miał możliwości uniknięcia niekorzystnego oddziaływania skutków palenia tytoniu przez współosadzonych ani realnego przeciwstawienia się temu. Zasądzoną na podstawie art. 448 k.c. kwotę 2.500,- złotych zadośćuczynienia Sąd Okręgowy uznał za odpowiednią przy uwzględnieniu, że osadzony w zakładzie karnym powód powinien w większym stopniu aniżeli ma to miejsce w warunkach wolnościowych znosić uciążliwości związane z przebywaniem w małej i zamkniętej społeczności, a także, że wskazywane przez niego dolegliwości zostały ocenione przez biegłego lekarza psychiatrę jako wyolbrzymione.

Powyższy wyrok zaskarżyły obie strony.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 23 stycznia 2006 r. uwzględnił apelację pozwanego w wyniku czego zmienił wyrok Sądu Okręgowego i oddalił powództwo w całości, natomiast apelację powoda oddalił. Podzielając w całości i przyjmując za własne ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji, jak również aprobuując co do zasady pogląd, że niezapewnienie osobie osadzonej w zakładzie karnym przebywania w środowisku wolnym od dymu tytoniowego może stanowić naruszenie dobra osobistego tej osoby jakim jest jej zdrowie i życie Sąd Apelacyjny uznał za zasadny zarzut apelacji pozwanego, że w okresie od kwietnia 2002 r. do sierpnia 2003 r. nie wpłynęły do administracji Aresztu żadne pisemne uwagi powoda w kwestii zmiany celi z uwagi na przebywanie z osobami palącymi. W związku z tym Sąd Apelacyjny uznał, że powód w czasie objętym sporem akceptował przebywanie w celach wraz z osobami palącymi. Pozostawało to w sferze swobody jego decyzji i wyłączało prawo do korzystania z ochrony cywilnej. Mimo stwierdzenia bowiem, że naruszenie dobra osobistego było

bezprawne odpowiedzialność naruszającego zostaje wyłączona, gdy występuje zgoda poszkodowanego. Ponadto, Sąd Apelacyjny stwierdził, że powód nie wykazał naruszenia konkretnego dobra osobistego w stopniu zasługującym na ochronę prawną, a także nie udowodnił aby zaistniały u niego jakiegokolwiek następstwa zdrowotne pozostające w adekwatnym związku przyczynowym z przebywaniem w celach wraz z osobami palącymi.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił powyższemu wyrokowi naruszenie przepisów postępowania – art. 231, 233 i 382 k.p.c. oraz naruszenie prawa materialnego – art. 24 § 1, 448, 444 § 1 i 445 § 1 k.c. i wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 382 § k.p.c. sąd apelacyjny orzeka na podstawie materiału dowodowego zebranego w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji i w postępowaniu apelacyjnym. W razie gdy samodzielnie nie przeprowadza dowodów może przyjąć za własny stan faktyczny ustalony przez sąd pierwszej instancji. Może też przeprowadzić we własnym zakresie postępowanie dowodowe lub nie prowadząc postępowania dowodowego odmiennie ocenić materiał dowodowy zebrany w dotychczasowym postępowaniu i ustalić inny stan faktyczny (por. uchwałę składu 7 sędziów SN z dnia 23 marca 1999 r. III CZP 59/98 mająca moc zasady prawnej – OSNC 1999, nr 7-8, poz. 124).

W rozpoznawanej sprawie Sąd Apelacyjny władny był ustalić, że powód zgłaszał pozwanemu skargi na umieszczanie go w celach dla osób palących oraz, że domagał się przeniesienia do celi dla niepalących ale również mógł poczynić w tym zakresie ustalenia odmienne od przyjętych przez Sąd Okręgowy, nie mógł jednak uznać za ustalone obydwa wymienione stany faktyczne ponieważ obejmowały one zdarzenia wzajemnie wykluczające się. Tymczasem w zaskarżonym wyroku Sąd Apelacyjny najpierw stwierdził, że w całości podziela i przyjmuje za własne ustalenia Sądu Okręgowego (nota bene oczywiście błędnie określone przez Sąd Apelacyjny jako niesporne pomiędzy stronami), a wśród nich ustalenie, że powód wielokrotnie zgłaszał pracownikom służby więziennej prośbę o przeniesienie do celi dla osób niepalących, ale jego ustne prośby nie były

spełnione, a licznym skargom pisemnym pracownicy pozwanego nie nadawali biegu, następnie zaś, z uwagi na brak w aktach osobowych powoda informacji o zgłaszaniu przedmiotowych uwag uznał, że powód takich uwag nie zgłaszał. Powyższa sprzeczność wyklucza możliwość rozważania przez Sąd Najwyższy kwestii zasadności stanowiska Sądu Apelacyjnego co do ewentualnej zgody powoda na znoszenie umieszczania go w celach dla pałających i sama w sobie czyniła zasadnym zarówno zarzut skargi kasacyjnej co do naruszenia art. 382 k.p.c. jak i zarzut niewłaściwego zastosowania art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c. Niezależnie od tego, nie sposób podzielić sposobu rozumowania Sądu Apelacyjnego, że jedynie wiarygodnym dowodem miałyby być pismo powoda do pozwanego, oraz, że o niepodejmowaniu przez powoda działań wyrażających sprzeciw miałyby zaświadczać okoliczność, iż świadkowie pozwanego nie pamiętali aby powód zwracał się do nich ustnie o zmianę celi. Również nie można się zgodzić, że ewentualne niesprzeciwianie się powoda nieprzestrzeganiu przepisów przez pozwanego oznaczało jego zgodę co miałyby wykluczać odpowiedzialność pozwanego.

Przed wszystkim, zgoda pokrzywdzonego uchyla bezprawność naruszenia dobra osobistego nie zaś samo to naruszenie jak to błędnie przyjął Sąd Apelacyjny wskazując, iż naruszenie może być bezprawne, a mimo to odpowiedzialność sprawcy może być wyłączona. Ponadto, niezrozumiałe jest stwierdzenie Sądu Apelacyjnego, że podziela pogląd Sądu Okręgowego, iż powód nie wykazał naruszenia konkretnego dobra osobistego w stopniu zasługującym na ochronę prawną. Sąd Okręgowy nie tylko nie wyraził takiego poglądu, ale stwierdził i obszernie umotywował, że powód doznał naruszenia dobra osobistego jakim jest jego zdrowie, oraz, że naruszenie to było bezprawne a więc zasługiwało na ochronę. W zaskarżonym wyroku Sąd Apelacyjny nie dostrzegł, że Sąd Okręgowy za nieudowodnione uznał tylko roszczenie powoda o zadośćuczynienie z tytułu rozstroju zdrowia dochodzone na podstawie art. 445 § 1 w zw. z art. 444 k.c.

Zgoda pokrzywdzonego wyłącza bezprawność zachowania się sprawcy naruszenia dobra osobistego. Jest aktem woli stanowiącym wyraz świadomości uprawnionego co do przysługującego mu prawa wypowiedzenia się oraz zamiaru zmanifestowania na zewnątrz skorzystania z tego prawa. Nie musi się wyrażać

przez zachowania dosłowne, może być dorozumiana w tym również przez brak sprzeciwu. Jednakże o braku sprzeciwu wyrażającego zgodę można mówić tylko wtedy, gdy istniała okazja do swobodnego wyrażenia sprzeciwu a mimo to uprawniony w tym zakresie jednoznacznie pozostał bezczynny. Okoliczności konkretnego stanu faktycznego powinny przesądzać o tym, czy bezczynność uprawnionego może być poczytana za jego zgodę. Bierne znoszenie stanu naruszenia dobra osobistego może być podyktowane wielu różnymi przyczynami (np. niewiedza uprawnionego co do możliwości sprzeciwu, brak umiejętności zareagowania, obawa przed skutkami wyrażenia sprzeciwu itp.). Bez upewnienia się o rzeczywistych przyczynach bezczynności uprawnionego oraz ewentualnie także i powodowanych nim racjach zawodne może się okazać wnioskowanie o wyrażaniu przez niego zgody na działania niekorzystne. Nie można przy tym tracić z pola widzenia, że zarówno zgoda jak i wyrażenie sprzeciwu pozostają w sferze uprawnień poszkodowanego, a nie jego obowiązków w związku z czym z postawy bezczynnej nie sposób czynić poszkodowanemu zarzutu.

Przedstawione względy dodatkowo uzasadniały zarzut naruszenia w zaskarżonym wyroku art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c. przez niewłaściwe zastosowanie wymienionych przepisów ze skutkiem dla powoda niekorzystnym w sytuacji, gdy niektóre ustalenia Sądu Apelacyjnego wskazywałyby nie tylko na bezprawne zachowania się funkcjonariuszy pozwanego ale wręcz na ich winę.

Pozostałe zarzuty skargi kasacyjnej nie zasługiwały na uwzględnienie. Dotyczy to w pierwszym rzędzie art. 231 i 233 k.p.c., których powołanie było niedopuszczalne w świetle art. 398³ § 3 k.p.c. Co do art. 444 § 1 i 445 § 1 k.c. to przepisy te nie znajdowały zastosowania. Sąd pierwszej instancji, opierając się na opinii biegłego lekarza, ustalił, że powód nie doznał uszczerbku na zdrowiu w postaci schorzeń fizycznych w rozumieniu art. 444 § 1 k.c. Wprawdzie Sąd Apelacyjny nie zajął stanowiska w kwestii powstania u powoda przemijającego rozstroju zdrowia - co skarżący zarzucał w apelacji - ale w skardze kasacyjnej nie znalazły się podstawy kasacyjne adekwatne do tego rodzaju uchybienia a ostatecznie zaskarżony wyrok, oddalający apelację powoda odnośnie kwoty 75.000,- złotych dochodzonej na podstawie art. 445 § 1 k.c., w tej części odpowiada prawu. Wymaga bowiem podkreślenia, że powód nie mógłby

skutecznie domagać się dwóch zadośćuczynień, tj. na podstawie art. 445 § 1 k.c. i na podstawie art. 448 k.c. Uszkodzenie ciała i wywołanie rozstroju zdrowia wiąże się niewątpliwie z negatywnymi przeżyciami natury psychicznej wynikającymi także z naruszenia poczucia własnej osobistości co jest domeną sfery ochrony dóbr osobistych. Jednakże w takim przypadku zadośćuczynienie przewidziane w art. 445 § 1 k.c. tę sferę pochłania i wyklucza równoczesne stosowanie art. 448 k.c.

Bezzasadność pozostałych zarzutów nie wpływa na ocenę skargi kasacyjnej jako usprawiedliwionej odnośnie do żądania zadośćuczynienia za naruszenie dobra osobistego powoda. W tym też zakresie, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok i sprawę przekazał Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, natomiast w pozostałej części skargę kasacyjną oddalił (art. 398¹⁴ k.p.c.). Uchylając zaskarżony wyrok w części dotyczącej należności głównej Sąd Najwyższy uchylił orzeczenie Sądu Apelacyjnego także odnośnie do kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powodowi z urzędu w postępowaniu apelacyjnym zasądzonych od Skarbu Państwa (pkt 3 zaskarżonego wyroku). Koszty od Skarbu Państwa przysługują pełnomocnikowi ustanowionemu z urzędu tylko w razie gdy nie ma podstaw do obciążenia nimi strony przeciwnej (art. 98 § 1 k.p.c. w zw. z § 21 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat... (-) Dz.U. nr 163, poz. 1348 ze zm.). Na obecnym etapie postępowania nie da się wykluczyć, że koszty zastępstwa procesowego powoda będą obciążać stronę pozwaną (art. 98 § 1 k.p.c.), w każdym zaś razie ta kwestia pozostaje obecnie nierozstrzygnięta. Wobec tego, jak również mając na uwadze, że o kosztach procesu za pierwsze postępowanie apelacyjne oraz za postępowanie apelacyjne ponowne Sąd Apelacyjny orzeknie w swoim ponownym orzeczeniu (art. 108 § 1 k.p.c.) Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji.

O kosztach postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 108 § 2 k.p.c.